

УДК 711.437

канд арх., доцент Людмила Гнесь
магістр Оксана Пясецька,
кафедра архітектури і планування
Львівський національний аграрний університет

ПРАКТИКА ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОЇ САДИБИ НА ОСНОВІ ПРІОРИТЕТУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Приводяться дані проведених натурних обстежень та результати стихійної самочинної розбудови господарями власних садиб в житлових кварталах сільських поселень, запроектованих і реалізованих в період «розвинутого соціалізму» (у 70-80-х роках ХХ ст.). Виявлені і описані відмінні від загальноприйнятих в проектній практиці стійкі закономірності формування розпланувальної структури сільської садиви на базі домінування пріоритету господарської діяльності.

Ключові слова: село, житлова забудова, садиба, функціональне розпланування, просторова організація, житловий будинок, господарські споруди, нормування.

Постановка проблеми. Аналіз генпланів забудови нових житлових кварталів сіл Львівської області ілюструє вражаючу, якщо не сказати гнітючу одноманітність їх розпланування. При розробці генеральних планів сіл чи формуванні нових кварталів сельбищних територій, проектантні постійно використовують дуже вузьку палітру архітектурно-розпланувального рішення, своєрідний типовий штамп, який не змінюється як мінімум 60 останніх років. Зазвичай нові квартали проектуються вздовж внутрішньо кварталних вулиць села, обабіч яких розплановуються садиви. Самі садиви, як правило – прямокутні у плані земельні ділянки, ширина яких по фронту вулиці становить 15-25 м і сягає у глибину від 40м до 120 м, в залежності від пропонованої площі (0,08га, чи 0,12га, а чи навіть – 0,25га). При цьому житлові будинки формують лінію забудови вздовж вулиці, згідно червоних ліній. Господарські будівлі, які зазвичай наділені мінімальними розмірами, розміщуються в глибині ділянки. Далі позаду житлового будинку, поміж будинком і господарськими будівлями розміщується господарське подвір'я, до якого веде прокладається заїзд. Вже більш ніж півстоліття вважається, що саме така просторова організація садиви найбільше відповідає потребам селян і забезпечує естетичний вигляд у забудові села.

Однак, навіть поверхневі спостереження за сучасною еволюцією сільської забудови свідчать, що цей тисячократно апробований штамп архітектурно-

розпланувального рішення сільських садиб зовсім не є таким досконалим. Особливо, коли він зіштовхується з насущними потребами селянина. Більше того, існують вагомі підстави вважати, що цей штамп є достатньо шкідливим для українського села, особливо для постсоціалістичного. Про це свідчать численні зміни в розплануваннях та забудові садиб, які були ще закладені на первісних етапах проектування, а самочинно виконані перепланування власниками цих садиб, у відповідності до потреб ведення власного господарства диктує певний оптимальний набір споруд у садибі, їх величину, розміщення, тощо. Тому сільські мешканці часто не вдовольняються господарськими будівлями, які є передбачені проектними нормами, і формують господарську складову своєї садиби на свій розсуд, вводячи нові елементи, збільшуючи їх розміри, змінюючи їх взаєморозташування на ділянці садиби. Особливо інформативними у цьому плані є садиби, сформовані протягом останніх 20-30 років, в період руйнації соціалістичного способу господарювання і переходу до ринкових відносин. Така еволюційна самоорганізація сучасних садиб є досить цікавим і ємким пластом емпіричної інформації, якому до цього часу не приділялось належної уваги з боку дослідників українського села.

Переважна більшість науковців обмежувались питаннями функціональної структури народного сільського будинку - О.І Колодрубська, В.М. Мещеряков, З.В. Моїсеєнко, В.П. Самойлович, В.В. Смоляк, З.А. Петрова, П.Т. Юрченко, Ю.Ф. Хохол, та інші. Розплануванням територій сільських поселень і фермерських господарств займались Г.К. Лоїк, І.Г.Тарасюк, А.Н. Кондухов, А.Б. Михайлов, Н.П. Кончуков, та інші. Цікаві практичні напрацювання в області проектування сучасного сільського будинку і садиби виконав А.П. Калініченко. Архітектурно-планувальній організації сільської садиби присвячені праці В.А. Ніколаєнко. Проте переважно всі ці дослідження виконувались в рамках комуністичних доктрин і опирались на досвід розвитку соціалістичного українського села. Проблеми ж формування сільської садиби в Україні у нових соціально-економічних умовах ринкової економіки досі залишаються маловивченими.

Мета дослідження – на основі натурних досліджень та спостережень виявити і окреслити сучасні тенденції формування сільської садиби, що постали в результаті стихійної, самочинної розбудови власників садиб.

Методика дослідження - натурні обстеження садиб у селах Жидачівського, Жовківського, Пустомитівського, Яворівського районів Львівської області. Дослідження супроводжувались обмірами, фотофіксацією садиб, а також коротким інтерв'юванням їх мешканців.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи генплани забудов житлових кварталів у селах Львівської області, виконаних за 26 років незалежності, у

період формування ринкової економіки в Україні, змушує констатувати, що за дуже рідкими виключеннями, вони принципово нічим не відрізняються від аналогічних генпланів, які розроблялися за попередні півстоліття соціалістичного господарювання. Як правило, генпланами забудови пропонувались ряди однотипних прямокутних видовжених ділянок, що розташовувались обабіч сільських вулиць, і практично дзеркальне відображення цих же ділянок, вздовж тильної лінії огорож садиб. Це ж твердження справедливе і стосовно розпланувальної організації самих садиб. І в сучасних генпланах, і в генпланах, які були розроблені в 50-80-х роках ХХ ст., проектне розпланування сільських садиб фактично ідентичне [1]: ділянка садиби розчленована на три функціональні зони: парадно-вхідна, так би мовити офіційна, друга – житлова, і третя – позаду хати - господарська. На ділянці у вигляді прямокутника проектом пропонувався житловий будинок (приблизними розмірами 9 x 10 м), який розташовувався на віддалі 6 – 8 м від вулиці і в самому глибокому куті ділянки садиби у 3-4 рази менший по площі забудови – прямокутник одноповерхової господарської будівлі. Всі відмінності стосувались лише площі та ширини садиби вдовж вулиці, яка могла коливатись від 15 до 30 м. Фронт забудови формувався лінією житлових будинків.

Натурні обстеження садиб на територіях забудови нових житлових кварталів у селах Львівської області, реалізованих в кінці ХХ ст. – на поч. ХХІ ст., виявили кілька характерних відхилень від закладених в генпланах рішень, але, зважаючи на їх розповсюдженість, вказують на можливі шляхи вдосконалення розпланувальної організації сільських садиб:

1 – виявилось, що площа забудови під господарськими будівлями значно (нерідко на порядок !!!) перевищує аналогічний показник, закладений в генеральних планах. Досить часто площа забудови під господарськими будівлями є більшою від площі забудови житлового будинку;

2 – номенклатура господарських будівель відрізняється значним різноманіттям у порівнянні із трьома типами господарських будівель [2, 3], що закладалися в генеральних планах (а фактично закладався тільки один тип господарської будівлі);

3 – далеко не завжди виконується закладене в генпланах загальноприйняте функціональне зонування садиби. Натомість зустрічаються рішення, коли господарська зона виноситься на фронт забудови вулиці, а житловий будинок розміщується або в глибині ділянки, або (якщо дозволяє ширина ділянки) паралельно з господарською зоною на фронті забудови вулиці.

Так у с. Межиріччя Жидачівського району були виявлені забудова, яка вказує на відсутність прямої залежності функціонального розпланування садиби від її ширини (при цьому ділянки мають різну ширину зі сторони вулиці – від 12

до 30 метрів). У ряді садиб, шириною 12 м господарська зона і насамперед стайня, винесена на перед до вулиці з відступом у 3 м. (Рис.1; 2). Відповідно житловий будинок розташовується в глибині ділянки, а позаду будинку простягаються городи. На перший погляд, таке розпланування садиби можна було б спробувати пояснити двома аргументами:

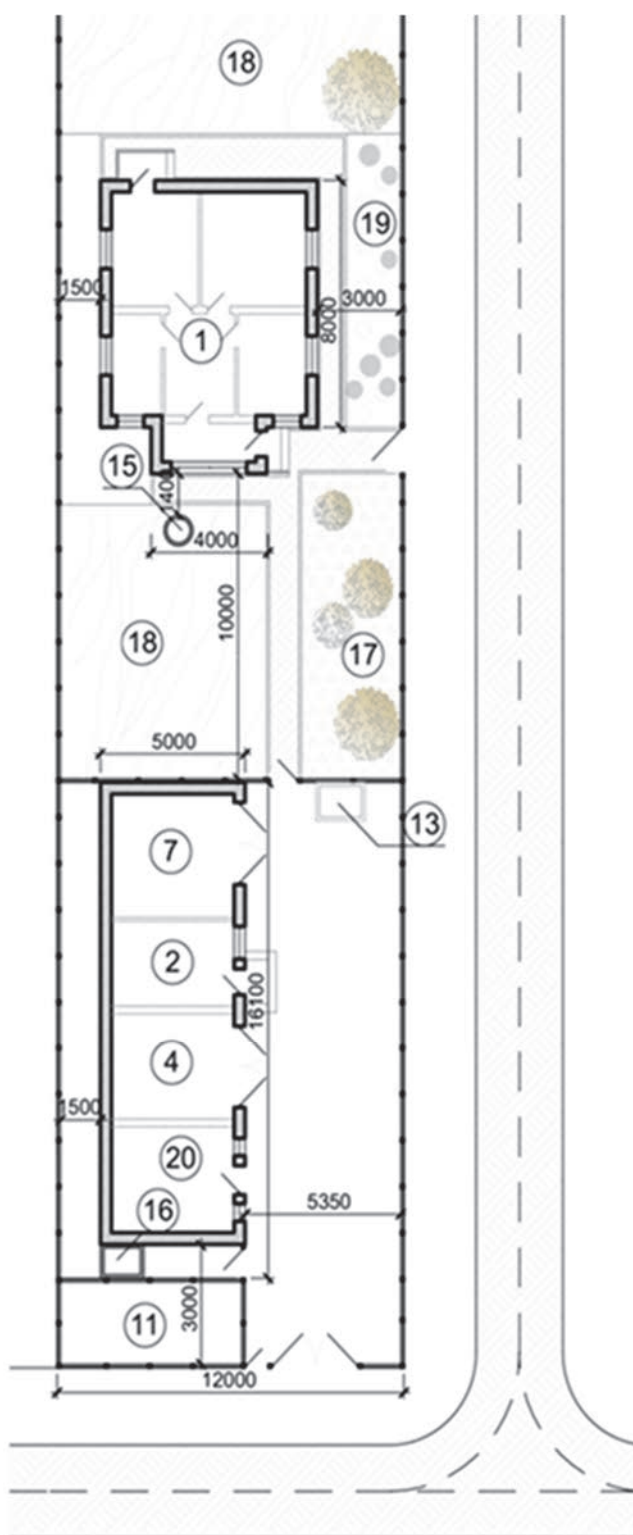
- складністю організації проїзду до господарської зони повз житловий будинок;

- бажанням мінімізувати площу садиби, зайняту під проїздом.

Однак для даної садиби такі аргументи не актуальні, оскільки ділянка кутова. Тобто, у господаря садиби була можливість забезпечити в будь-якому вигідному для себе місці другий заїзд до блоку господарських будівель з бокового проїзду, однак він все ж таки зупинився на варіанті розташування житлового будинку в глибині садиби, а господарські будівлі розмістив на фронті забудови вулиці. Відтак можна зробити припущення, що при розплануванні садиби господар керувався першочерговими резонами, виходячи із найбільш зручних для себе умов для ведення підсобного господарства, а також бажанням забезпечити будинку максимально можливу ступінь приватності.

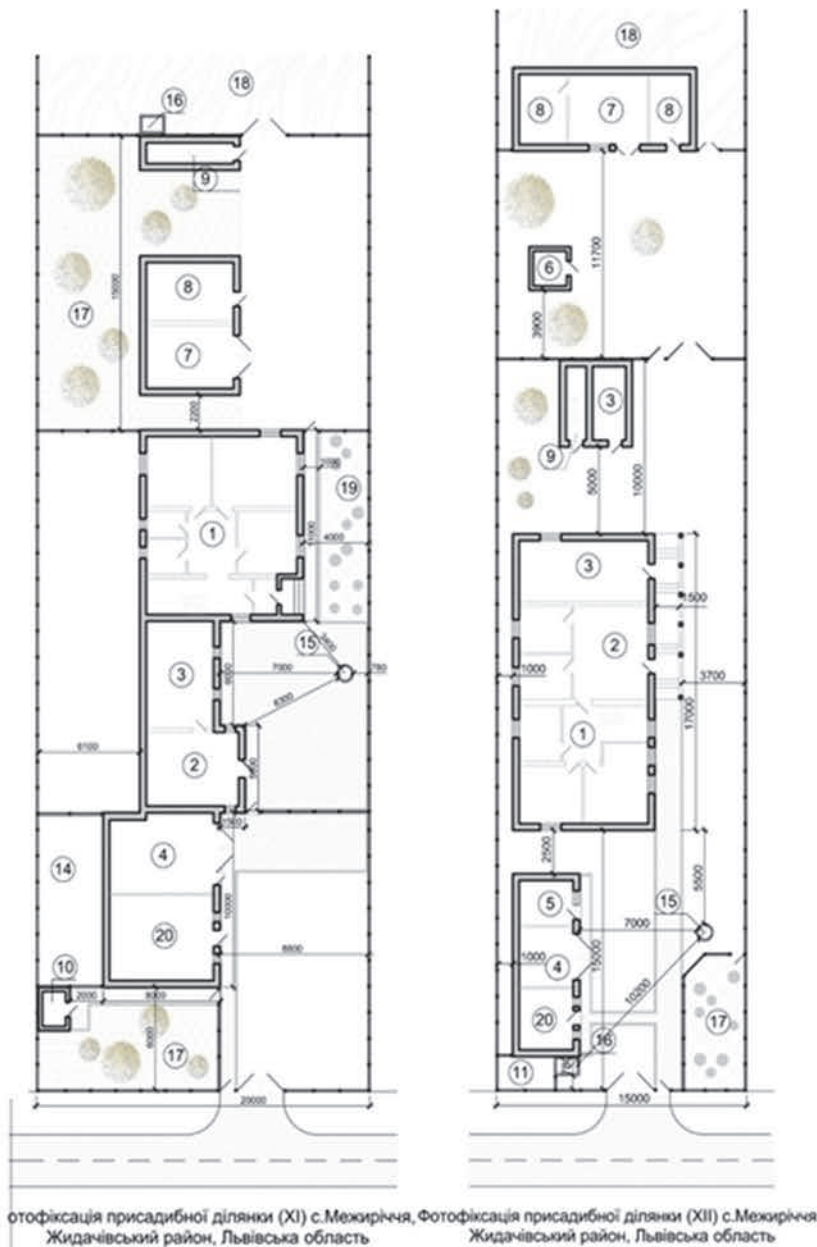
Про те, що прийом наближення господарських будівель до фронту забудови вулиці має вагомі переваги для ведення господарства, свідчать приклади розпланування інших садиб, які мають більшу ширину, що дозволяє безпроблемної організації проїзду повз житловий будинок до господарської зони в глибину ділянки. Так, в цьому ж таки селі зафіксовано рядові садиби шириною 15м і 20м, в яких найбільш брудна частина господарської зони (стайня, стодола, хлів) також винесені до вулиці, на передній край садиби. Позаду господарських споруд розміщується житловий будинок, де за ним, ще далі у глибину ділянки - інша частина господарських приміщень (Рис.2). На користь такого нетрадиційного розпланування садиби слугують аналогічні приклади садиб у с. Малехів, Жовківського р-ну (Рис.3) і у с. Заріччя, Жидачівського р-ну (Рис.4) Львівської області. Причому приклад у с. Заріччя наглядно демонструє, що чим більша ширина ділянки, тим імовірніша поява блоку господарських будівель на фронті забудови вулиці.

Схожі розпланувальні рішення садиб можна зустріти не тільки у Львівській області, але і в інших областях західної України. Особливо популярний цей прийом у селах Чернівецької області.

*Рис1. Кутова садибна ділянка шириною 12 м у с. Межиріччя,
Жидачівського району, Львівської області*

*1-житловий будинок; 2-літня кухня; 3-комора; 4-стодола; 5-хлів; 6-курник;
7-гараж;8- майстерня; 9- пивниця; 10- крільник; 11-вольєр для курей;
12-теплиця; 13- вольєр для собаки; 14- компостна яма; 15- криниця;
16- септик; 17- сад;18- город; 19-квітник; 20- стайня.*

*Рис. 2 Схеми генплану садибних ділянок шириною 15 і 20 м у с. Межиріччі, Жидачівського р-ну, Львівської обл.
1-житловий будинок; 2-літня кухня; 3-комора; 4-стодола; 5-хлів; 6-курник; 7-гараж; 8-майстерня; 9-пивниця; 10-крільник; 11-вольєр для курей; 12-теплиця; 13-вольєр для собаки; 14-компостна яма; 15-криниця; 16-септик; 17-сад; 18-город; 19-квітник; 20-стайня.*

Фотофіксація присадибної ділянки (VII) с. Малехів,
Жовківський район, Львівська область

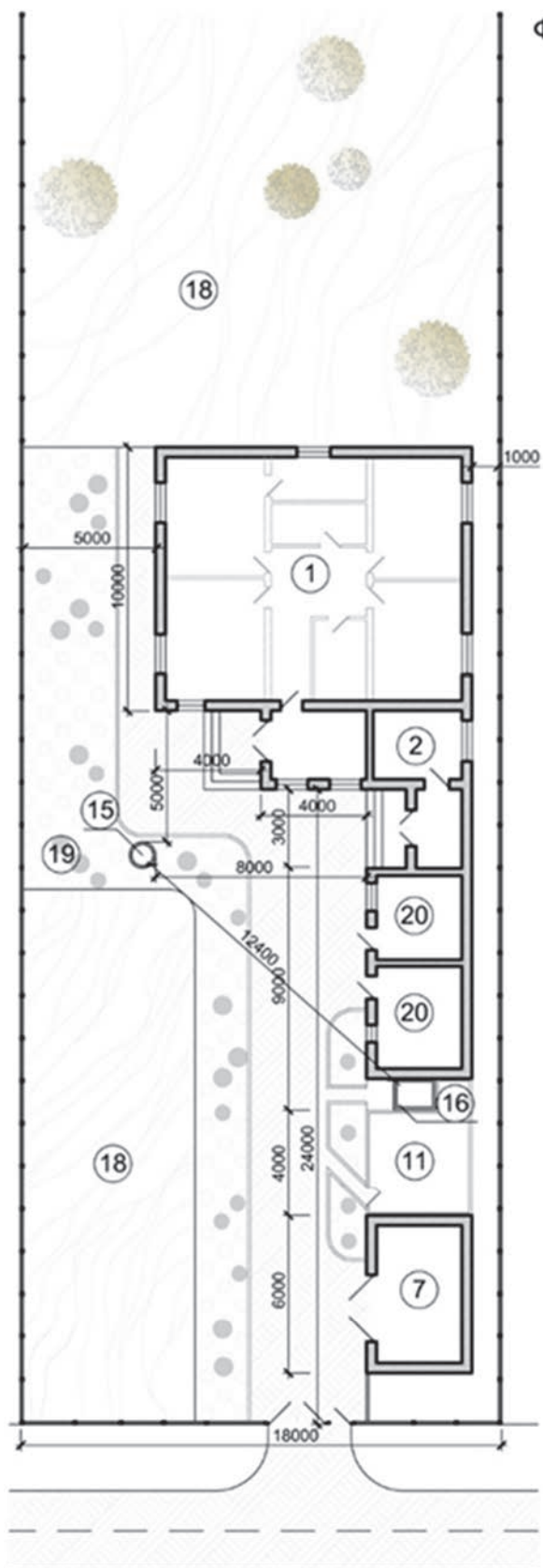

Рис. 3 Садиба у с. Малехів, Жовківського р-ну Львівської обл.
1-Житловий будинок; 2-літня кухня; 7 –гараж; 11-вольєр для курей;
15 – криниця; 16 – септик; 18 – город; 19 –квітник; 20 – стайня.

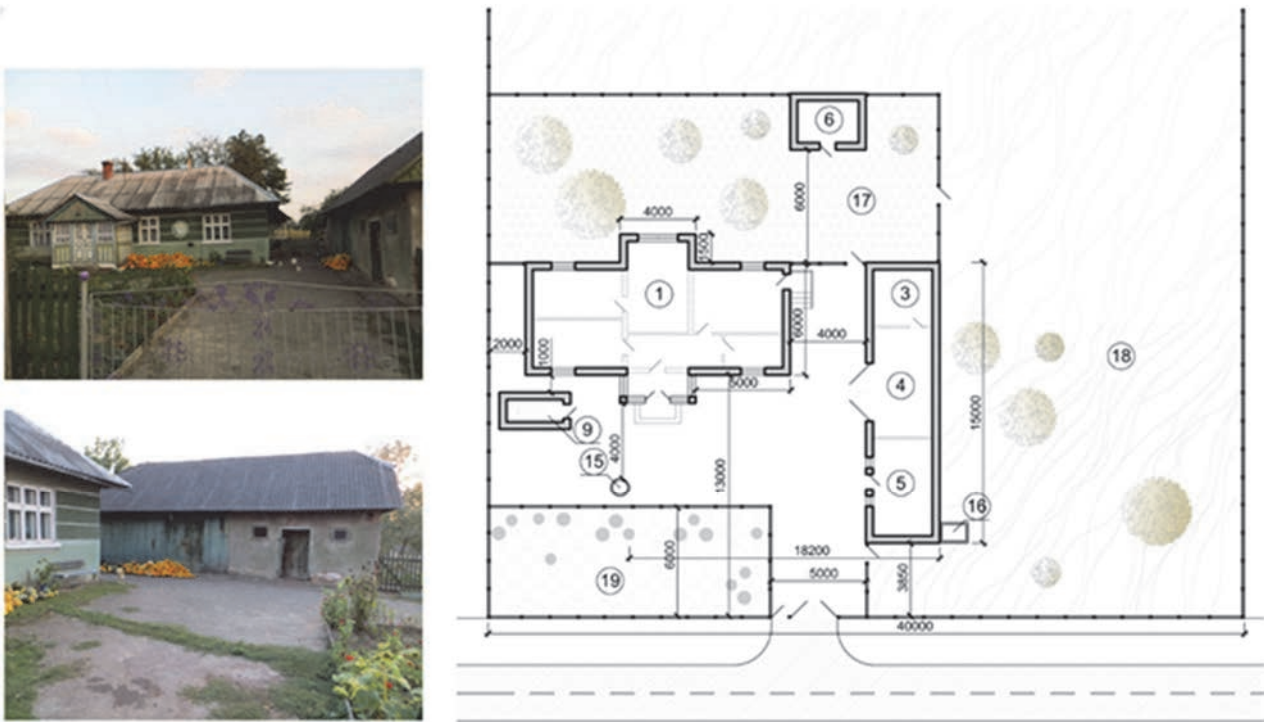

Рис. 4 Схема садибної ділянки у с. Заріччя, Жидачівського р-ну, Львівської обл.
 1-житловий будинок; 3-комора; 4 –стодола; 5 –хлів; 6 – курник; 9- пивниця;
 15 – криниця; 16 – септик; 17 – сад; 18 – город; 19 –квітник.

Зустрічаються аналогічні розпланування і в колишніх колоніях німецьких колоністів (Хоросно, Кьонігсау, Розенберг, та інших), причому у даному випадку такий прийом став результатом не стихійного, а цілком продуманого проектного рішення колишніх австрійських інженерів-архітекторів (Рис.5)[4].

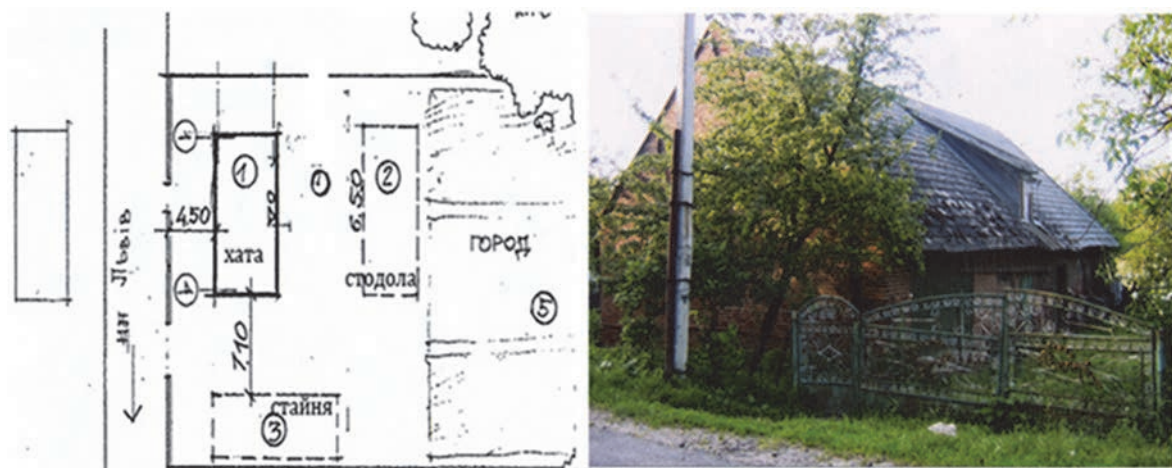

Рис. 5. Генплан і фрагмент садиби з видом на господарську споруду від вулиці,
 у колишній нім. колонії Хоросно, Пустомитівського р-ну, Львівської обл.

Аналізуючи історичний народний досвід організації сільської садиби, то приклади такого розпланування господарської зони по передньому фронту

садиби можна зустріти в різних землях України. Так традиційно найбільш поширеною на Поділлі садибою вважається садиба, в якій хата знаходиться в глибині [5], а господарські будинки розміщені по дві сторони (рис. 6).

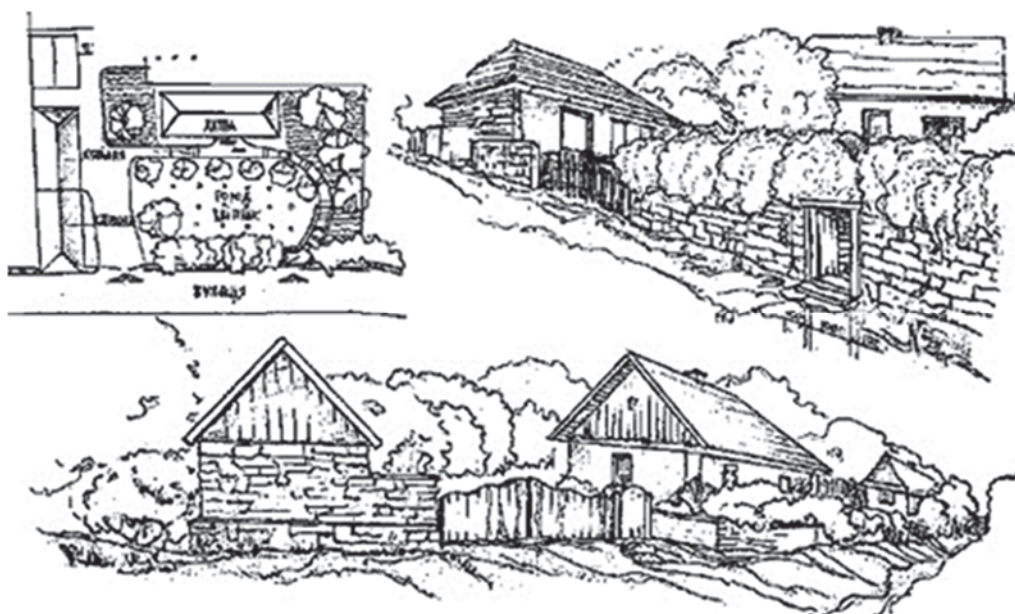

Рис. 6. Село Устечко Заліщицького р-ну[5].

Однак схожа розпланувальна структура садиби не буде такою контраверсійною і з позиції нормування, і чинної проектної практики, якщо звернути увагу на еволюцію садиб, закладених ще у 40-50-х роках ХХ ст., де тільки землемірами (просто нарізались ділянки), без відповідно опрацьованих генеральних планів). Однак, очевидно що у певний період, все це розмаїття розпланувальних вирішень сільських садиб було узагальнено і зведено до одного типового рішення, яке передбачало розміщення житлових будинків вздовж вулиці, а всі господарські споруди проектувались у глибині садиби. З одного боку таке розпланування забезпечувало репрезентабельний вигляд сільської вулиці, а з іншого – мінімізувало довжину інженерних комунікацій, а також відповідало пануючим на той час комуністичним догмам, уявленням про образ соціалістичного села.

Як відомо, в Україні на початку 30-х років найбільші соціальні трансформації у сільському господарстві були викликані колективізацією, які призвели до корінних змін власності і нових форм ведення господарства. При цьому, основні виробничі процеси відокремлювались від садиби і переносились у суспільне господарство. Це вилилось у відсутність, або суттєве зменшення кількості худоби в господі, у зменшенні земельного наділу, у тому числі і у зменшенні площі присадибної ділянки. В цих нових умовах, власному

господарству селянина відводилась другорядна позиція по відношенню до колгоспного [6]. Праця селянина у колгоспі стала першочерговим обов'язком, а його власне господарство почало називатись «підсобним». Воно стало по суті другорядним, менш вартісним, таким, що ганьбить статус радянського колгоспника. Особливі нападки на підсобне господарство селян мало місце на початку 60-х років ХХ ст., в епоху культивування раднаргоспів, розгорнутого будівництва комунізму і демагогічної лінії керівництва країни на стирання відмінностей між містом і селом. Відтак цілком логічним для архітекторів стало намагання «не виставляти, заховати» і без того «куці» залишки колишнього власного господарства селянина подалі від людського ока, у глибину садиби. Цьому процесу сприяли також зміни в нормуванні селянських садиб, площі яких в кілька етапів зменшувались, оскільки одним із чинників економного розпланування села став процес ущільнення садибної забудови. В результаті на більш ніж півстоліття у проектній практиці запанував типовий прийом розпланування сільської садиби: житлові будинки розміщувались вздовж вулиці, а всі господарські функції переносились у глибину ділянки садиби. Цей прийом настільки міцно укоренився у свідомості архітекторів, що інші варіанти до тепер навіть не розглядаються.

Висновок. З ліквідацією в Україні колгоспів і будівництвом ринкової економіки поступово відновлюється індивідуальне селянське господарство, а з ним і раціональні прийоми розпланування садиби, відповідно до потреб сільськогосподарського виробництва. Звичайно мова не йде про повне заперечення соціалістичного досвіду розпланування села і садиби, напрацювання цього періоду знайдуть свого споживача. Однак очевидно є необхідність диференційовано підходити до питань розпланування садиб, з повагою відноситись до чинників, що забезпечують зручність ведення присадибного господарства. Непродуктивно проектувати садибу «в загальному», її структура повинна бути узгоджена зі способом життя конкретних соціальних груп. Необхідно усвідомлювати, що відпочинок у дворі перед хатою і щоденна праця у власному господарстві - це різні способи життя, які мають відобразитись у різних формах розпланувальної організації садиби. Відтак неприпустимо нехтувати різноманітними проявами самочинного розпланування садиб їх господарями. Такі прийоми необхідно відстежувати, аналізувати і враховувати у діяльності проектантів. Використання подібного практичного досвіду призведе в кінцевому рахунку до урізноманітнення проектних рішень, підвищення якості містобудівельної політики, допоможе подолати величезну інерцію мислення проектантів-містобудівельників, які сьогодні працюють у сфері розробки містобудівельної документації для села.

Література

1. Гнесь Л. Б. Проблеми розпланування сельбищних територій сільських поселень у сучасних ринкових умовах / Л. Б. Гнесь // Досвід та перспективи розвитку міст України теорія і практика прийняття містобудівних рішень: наук. – техн. зб. – К. : Діпромісто, 2012. – № 22 . С. 222-232.
2. Республіканські будівельні норми. Планування і забудова районів індивідуального житлового будівництва в населених пунктах Української РСР. РСН 341-86. – К.: КиївНИИ Госстрой УССР 1986. – С. 9.,п 5.7.
3. Косенко Ю., Кравченко Л. Индивидуальный жилой дом / Ю. А.Косенко, Л.А. Кравченко // Каталог типовых проектов усадебных домов для строительства в Украинской ССР – К.: Издательство «Урожай», 1989. С. 157.
4. Гнесь Л.Б. «Принципи формування архітектури сільського житла німецьких колоністів 1772 – 1939 рр. в Галичині» автореф. дис. канд арх. 18.00.01 / Л. Б. Гнесь ; НУ «Львівська политехніка». Львів – 2005. – с. 24. – укр.
5. Данилюк А. З глини, дерева і соломи. Пам'ятки народної архітектури Західного Поділля / А.Данилюк // Навчальна книга – Тернопіль. : Богдан, 2003 –С.4 - 5.
6. Хохол Ю.Ф. Сельское жилище / Ю.Ф.Хохол // НИИ теории истории и перспективных проблем сов. Архитект. – К. : Будівельник, 1976. – С. 25.

Аннотация. Приводятся данные проведенных натурных обследований и результаты стихийной самовольной развития хозяевами собственных усадеб в жилых кварталах сельских поселений, запроектированных и реализованных в период «развитого социализма» (в 70-80-х годах XX в.). Выявлены и описаны отличительные от общепринятых в проектной практике устойчивые закономерности формирования распланированной структуры сельской усадьбы на базе доминирования приоритета хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: деревня, жилая застройка, усадьба, функциональное планирование, пространственная организация, жилой дом, хозяйственные постройки, нормирования.

Abstrakt: There are data of field surveys and results of spontaneous unauthorized development of private farmsteads in residential areas of rural settlements, which were designed and implemented in the period of "developed socialism" (the 1970s - 1980s). The different from generally accepted design practice sustainable regularities of formation of farmstead design structures, which are based on priority of economic activities, are identified and described in the work.

Key words: village, residential development, farmstead, functional design, spatial organization, house, farm buildings, standardization.